

COMISSIÓ DE TREBALL

Antigitanisme de gènere

Noemí Fernández Navarro, Sarai Fernández
Andrade i Carme Méndez

Ara més que mai

7è Congrés
de les Dones del
Baix Llobregat

Consell Comarcal
del Baix Llobregat

Amb el suport de:

AJUNTAMENT DE
SANT JOAN DESPÍ

Diputació
Barcelona

Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Dones

Generalitat de Catalunya
Departament d'Igualtat
i Feminisme

Noemí Fernández Navarro

Graduada en Dret per la Universitat Autònoma de Barcelona, compta amb una especialització en mediació aplicada al context social del poble gitano per la Universitat de Girona, a més d'una àmplia formació complementària en antigitanisme, parentalitat positiva i dinamització intercultural. Actualment, treballa com a tècnica d'igualtat de tracte i no discriminació a la Fundació Secretariado Gitano, des d'on acompanya víctimes de discriminació, impulsa accions de sensibilització i promou l'exercici efectiu dels drets.

Amb una trajectòria de més d'una dècada en l'àmbit social, ha desenvolupat tasques de recerca, inserció laboral, mediació comunitària, assessoria jurídica i formació, especialment vinculades a la lluita contra l'antigitanisme, el racisme i la violència de gènere. Ha participat en projectes, jornades i espais de debat a escala local, estatal i europea, on destaca pel seu compromís amb la igualtat, el feminisme i la defensa del poble gitano.

Sarai Fernández Andrade

És graduada en Educació Social per la Universitat de Barcelona. Actualment, treballa com a tècnica d'igualtat de gènere a la Fundació Secretariado Gitano. Entre les seves funcions destaca la realització de xerrades de sensibilització de gènere, l'elaboració d'itineraris sociolaborals individuals i grupals, i l'acompanyament a dones víctimes de violència de gènere, oferint suport integral i orientació personalitzada.

En la seva trajectòria professional ha dut a terme intervencions socioeducatives amb infants, adolescents i famílies en situació de vulnerabilitat com a educadora social. A més ha participat en diversos actes vinculats al feminisme romaní, contribuint a la visibilització de les dones gitanes i a la defensa dels seus drets. També ha col·laborat en investigacions sobre l'antigitanisme, aportant una mirada crítica i transformadora davant les discriminacions estructurals que afecten el poble gitano. Es defineix com una lluitadora compromesa amb la causa antigitana i feminista, treballant activament per la igualtat d'oportunitats, la justícia social i la dignitat de la seva comunitat.

Carme Méndez López

Doctora en Antropologia Social i Cultural per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), on va defensar l'any 2005 la tesi *Pel camí de la participació*, dirigida per la Dra. Teresa San Román i qualificada cum laude. L'any 2008 va rebre el Premi Extraordinari de Doctorat de la UAB. Ha complementat la seva formació amb estudis en lideratge i gestió d'ONG a ESADE.

Entre 2005 i 2026 ha exercit com a directora de la Fundació Secretariado Gitano a Catalunya, impulsant polítiques i programes d'inclusió social. Així mateix, va ser professora associada d'Antropologia Social i Cultural a la UAB entre 1997 i 2015 i és investigadora del Grup de Recerca en Antropologia Fonamental i Orientada (GRAFO) des de la seva creació.

La seva trajectòria investigadora se centra en la comunitat gitana, amb especial atenció a les trajectòries socials, la participació, la salut i el paper de les dones. Ha publicat nombrosos articles i estudis de referència en revistes acadèmiques i divulgatives, així com informes premiats, consolidant-se com una veu clau en l'anàlisi antropològica i social del poble gitano a Espanya.

1. Introducció

L'antigitanisme de gènere nomena una realitat antiga i alhora poc reconeguda: la forma específica en què el racisme contra el poble gitano s'entrecreu amb el sexisme i altres desigualtats per situar les dones gitanes en una posició d'opressió múltiple dins la societat majoritària i, en conseqüència, també dins les seves pròpies comunitats (Fundación Secretariado Gitano, 2019; European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). Aquest enfocament parteix de la idea que no és possible entendre les vides de les dones gitanes si se separen del racisme, el patriarcat i la classe social, perquè tots aquests eixos actuen alhora i es reforcen mútuament (Crenshaw, 1989; Kóczé, 2011).

La Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància defineix l'antigitanisme com «una forma específica de racisme, una ideologia basada en la superioritat racial, una forma de deshumanització i de racisme institucional alimentat per una discriminació històrica, que es manifesta, entre altres coses, per la violència, el discurs de la por, l'explotació i la discriminació en la seva forma més flagrant» (European Commission against Racism and Intolerance, 2011, p. 3). Aquesta definició permet entendre l'antigitanisme no només com una qüestió de prejudicis individuals, sinó com un eix estructural qui travessa institucions, lleis, polítiques públiques, mitjans de comunicació i pràctiques quotidianes (Parlamento Europeo, 2006; Council of Europe, 2024).

En aquest context, la perspectiva de gènere suposa un pas imprescindible: el racisme no es viu igual si ets home o dona gitana, i les polítiques que no reconeixen aquesta diferència tendeixen a invisibilitzar les dones, les seves experiències de violència i les seves estratègies de resistència (Brooks, 2012; Oprea, 2012). Les estratègies europees més recents sobre igualtat i no discriminació, així com les recomanacions específiques sobre persones gitanes, insten en la necessitat d'introduir la interseccionalitat com a criteri transversal en el disseny i l'avaluació de polítiques públiques (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019; Council of Europe, 2024; Fundación Secretariado Gitano, 2019).

L'objectiu d'aquest document és analitzar l'antigitanisme de gènere des d'una mirada interseccional i feminista gitana, mostrar les seves manifestacions en diferents àmbits de la vida (educació, ocupació, salut, habitatge, mitjans, violència masclista, control del cos) i, alhora, visibilitzar les lluites i aportacions del moviment de dones gitanes a la teoria i la pràctica feminista a Europa (Kóczé et al., 2018; Critical Romani Studies, 2018). Es busca oferir un marc útil per a la reflexió política en espais feministes mixtos, en particular a la taula de discriminació de la jornada en què es presenta, i proposar línies d'actuació concretes que incorporin l'antigitanisme de gènere com a eix fonamental de la lluita contra les violències masclistes i el racisme (Fundación Secretariado Gitano, 2019; FAGIC, 2021). ■

2. Marc conceptual

2.1. Antigitanisme com a racisme estructural

La definició operativa d'antigitanisme elaborada per l'ECRI i assumida pel Parlament Europeu recalca el seu caràcter estructural i persistent; no es tracta només d'actituds prejudicades, sinó d'una ideologia que legitima la deshumanització, la segregació i la desigualtat en àmbits com l'educació, l'ocupació, l'habitatge, la salut o el sistema penal, reproduint així una ciutadania de segona per a la població gitana (European Commission against Racism and Intolerance, 2011; Parlamento Europeo, 2006). Aquesta forma de racisme té arrels històriques profundes —esclavitud, lleis d'expulsió, esterilitzacions forçoses, internaments, polítiques d'assimilació— i es reproduïx avui en discursos que associen les persones gitanes amb la delinqüència, la mendicitat o la manca d'esforç, i en polítiques que toleren o fins i tot promouen la segregació escolar i residencial (European Roma Rights Centre, 2016; European Union Agency for Fundamental Rights, 2019).

L'antigitanisme de gènere ha estat capaç de donar als estereotips fins una dualitat segons el moment històric. Quan a les dones en general se les relegava a l'espai privat, s'acusava les dones gitanes de ser excessivament públiques, ocupant espais que no els tocaven i d'anar amb molt poca roba. I en l'actualitat, la perversió és a la inversa amb afirmacions com: "les dones gitanes són submises i mares". La perversió i la creació interessada se-

gons el moment històric és part del que ha mogut la societat en la seva opinió carregada de prejudicis.

L'últim Eurobaròmetre sobre discriminació mostra que la discriminació percebuda cap a les persones gitanes és la més estesa a la Unió Europea: un 65% de la població enquesta considera que hi ha una discriminació generalitzada contra elles, percentatge que a Espanya s'eleva al 70% (Comissió Europea, 2023).

2.2. Interseccionalitat

La interseccionalitat, formulada inicialment per Kimberlé Crenshaw, s'ha consolidat com a eina teòrica i política per comprendre com diferents sistemes d'opressió (racisme, sexisme, classisme, LGTBIfòbia, capacitisme) es creuen i generen experiències específiques de discriminació (Crenshaw, 1989; Fundación Secretariado Gitano, 2019). En el cas de les dones gitanes, la interseccionalitat permet anar més enllà d'una suma de factors —ser dona, ser gitana, tenir recursos limitats— per analitzar com aquestes categories es co-constitueixen i organitzen la distribució del poder, els recursos i el reconeixement simbòlic (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). Diversos treballs d'investigadores i activistes romanís, com Angéla Kóczé, Jelena Jovanović o Nicoleta Bitu, han assenyalat que l'absència d'un enfocament interseccional en les polítiques europees dirigides a la població gitana ha tingut com a conseqüència la

marginalització de les dones dins del seu propi moviment i la reproducció d'un discurs androcèntric centrat en "l'home gitano" com a subjecte polític universal (Bitu & Vincze, 2012; Jovanović, Kóczé, & Balogh, 2015; Kóczé, 2011). Alhora, l'absència d'una mirada antiracista en molts feminismes majoritaris ha deixat fora, o en posicions subalternes, les dones gitanes i les seves demandes específiques, tal com subratllen diversos textos sobre feminisme romaní i discriminació interseccional (Brooks, 2012; Oprea, 2012; Revista IDEES, 2020).

individual com col·lectiu. I això també s'ha qüestionat. Els temps i les formes poden ser unes altres, però també necessiten ser respectades i han de formar part del feminisme global, sense etiquetes i sense judicis. ■

2.3. Feminisme romaní

El feminisme romaní sorgeix com a resposta a aquesta doble exclusió: dels moviments gitanos i dels feminismes hegemònics (Kóczé et al., 2018). Es configura com un moviment que denuncia simultàniament el racisme antigitano, el patriarcat, el classisme i les formes de colonialitat del poder que han construït la figura de "la gitana" com a objecte folkloritzat, sexualitzat o perillós (Corradi, 2017; Oprea, 2004). Autores com Ethel Brooks, Adriana Mihai Oprea, Nicoleta Bitu o Carmen Gheorghe han contribuït a conceptualitzar el feminisme romaní com un feminisme comunitari, antiracista, anti-capitalista i decolonial, que aposta per l'auto-representació i la producció de sabers propis, compatibilitzant aquests processos amb la preservació de la cultura i els valors del poble gitano (Brooks, 2012; Bitu, 2012; Gheorghe, 2010). Aquest feminisme reivindica la centralitat de les experiències de les dones gitanes en l'anàlisi de l'opressió i en la construcció d'alternatives, subratllant la importància de les xarxes familiars i comunitàries, de la cura i de la memòria com a fonts de resistència política (Critical Roma-ni Studies, 2018; Nevi Sara Kali, 2010).

El feminisme romaní majoritàriament ha defensat una idea més col·lectivista i compartida com a comunitat. Un procés no tant

3. Context històric i polític

3.1. De l'esclavitud a les polítiques d'assimilació

La història europea del poble gitano està marcada per la violència institucional, l'esclavitud, les polítiques d'expulsió i l'assimilació forçosa, que han forjat les bases de l'antigitanisme contemporani (Sardelić, 2015; Vermeersch, 2005). En països com Romania o els territoris de l'antiga Corona d'Hongria, la població romaní va ser sotmesa a formes de servitud i esclavitud durant segles, cosa que va consolidar una jerarquia racial que es va prolongar més enllà de l'abolició formal de l'esclavitud (Dumitru, 2019; Szász, 2012).

Durant el segle XX, aquesta violència va prendre la forma del genocidi romaní durant el nazisme (el Porrajmos), de polítiques d'esterilització forçosa de dones romanís en països com Txecoslovàquia, Eslovàquia o Hongria, i d'estratègies d'assimilació que incloïen la separació de nenes i nens de les seves famílies, la prohibició de la llengua i la cultura pròpies i la dispersió forçada de comunitats (European Roma Rights Centre, 2016; Tomasovic, 2011). Tot i que alguns d'aquests abusos han estat reconeguts per tribunals internacionals i organismes de drets humans, la reparació material i simbòlica continua sent molt limitada (European Court of Human Rights, 2011, 2012a, 2012b, 2012c, 2015; Comité CEDAW, 2006).

3.2. Esterilitzacions forçoses i control del cos

Les decisions del Tribunal Europeu de Drets Humans en casos com V.C. v. Slovakia, N.B. v. Slovakia, I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia, R.K. v. Czech Republic o G.H. v. Hungary, així com les decisions del Comitè CEDAW en casos com A.S. v. Hungary, han documentat pràctiques d'esterilització sense consentiment lliure, previ i informat de dones romanís (European Court of Human Rights, 2011, 2012a, 2012b, 2012c, 2015; Comité CEDAW, 2006). Aquests casos mostren com el racisme i el sexisme s'articulen en polítiques de control del cos de les dones gitanes, considerades "massa fèrtils" i, per tant, perilloses per a l'ordre demogràfic nacional (Aguilera Rull, 2012; Albert, 2017).

Aquest control s'expressa també en la medicalització discriminatòria, en el tracte degradant en els serveis de salut sexual i reproductiva, en la negació d'informació i en la pressió per acceptar determinats mètodes anticonceptius o interrupcions de l'embaràs (European Roma Rights Centre, 2016; United Nations Development Programme, 2013). L'esterilització forçosa no és només una vulneració individual del dret a decidir sobre el propi cos, sinó una forma de violència col·lectiva que transmet el missatge que la reproducció de la població gitana és indesitjable (Parlamento Europeo, 2006).

3.3. Invisibilització institucional

La invisibilització de les dones gitanes en les estadístiques, estudis i polítiques públiques ha estat una constant, la qual cosa ha dificultat el reconeixement i l'abordatge de les formes específiques de discriminació que pateixen (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). Durant anys, les estratègies europees sobre població gitana s'han centrat en indicadors agregats que no desagreguen per gènere, o bé han introduït el gènere com un "afegit" sense desenvolupar accions concretes ni mecanismes de seguiment (Council of Europe, 2024; Parlamento Europeo, 2006).

Aquesta invisibilitat ha tingut també un component epistèmic: la majoria d'investigacions i discursos sobre les persones gitanes han estat produïts per veus no gitanes, reproduint estereotips, exotitzacions o mirades paternalistes que silenciaven les experiències i coneixements de les pròpies dones gitanes (Kóczé, 2011; Oprea, 2004). L'emergència de biblioteques feministes romanís, revistes impulsades per dones gitanes i xarxes de recerca liderades per elles mateixes respon precisament a la necessitat de disputar aquesta hegemonia del coneixement (Nevi Sara Kali, 2010; Roma Feminist Library, s. f.; Matache, 2022). ■

4. Diagnòstic actual a Europa

4.1. Dades de discriminació i exclusió

Les dades disponibles a escala europea assenyalen que les dones gitanes es troben en una situació de greu desavantatge en gairebé tots els indicadors de drets socials —habitatge digne, ocupació, ingressos, educació, salut i accés a serveis— (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). Diversos informes mostren que les taxes de pobresa i exclusió social són molt més altes en la població gitana que en la població general, i que dins de la pròpia població gitana les dones solen tenir nivells més baixos d'ingressos i d'estabilitat laboral (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019; United Nations Development Programme, 2013).

Les enquestes d'opinió reflecteixen, a més, una percepció social molt negativa cap a les persones gitanes: l'Eurobaròmetre Especial sobre la Discriminació a Europa (2023) les considera el grup més discriminat de la Unió Europea (Comissió Europea, 2023). Malgrat certs avenços en alguns països, la discriminació continua sent generalitzada i es manifesta tant en actes d'odi i violència física com en pràctiques quotidianes de rebuig en l'accés a l'habitatge, a l'ocupació, als serveis socials i a l'educació (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019; Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones, 2023).

4.2. Educació

En l'àmbit educatiu, l'antigitanisme es tradueix en taxes elevades de segregació escolar, abandonament primerenc, absentisme i titulació desigual, fenòmens que afecten de forma particular les nenes i adolescents gitanes (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). La segregació en aules i centres "gueto", el tracte discriminatori per part d'alguns docents, les baixes expectatives acadèmiques i la violència racista de companyes i companys generen entorns escolars que no garanteixen el dret a l'educació en condicions d'igualtat (Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones, 2023).

Les nenes gitanes s'enfronten, a més, a estereotips de gènere tant per part de la societat majoritària com dins de les pròpies comunitats, i aquesta tensió entre aspiracions educatives i pressions de gènere es veu agreujada per la pobresa, la manca de referents positius i l'absència de polítiques educatives realment interculturals i antiracistes (Fundación Secretariado Gitano, 2019; AMURADI-FAKALI, 2022).

4.3. Ocupació i condicions de vida

En el mercat laboral, moltes dones gitanes queden relegades a sectors informalitzats, precaritzats i altament feminitzats, com el servei domèstic, la venda ambulat, les cures no regulades o treballs temporals sense drets. La discriminació per origen ètnic i per gènere limita les seves possibilitats d'accedir a ocupacions

formals i de qualitat, malgrat que en molts casos tenen experiència, formació i capacitat per desenvolupar diverses tasques.

tingui en compte simultàniament gènere, ètnia i classe en el disseny de programes de prevenció i atenció (Council of Europe, 2024).

Aquesta discriminació laboral es combina amb condicions d'habitatge marcades per la precarietat, la segregació espacial i, en alguns països, l'amenaça constant de desnonaments i desallotjaments forçosos, que afecten de forma directa la salut física i emocional de les dones, en general, les quals solen assumir la responsabilitat principal de sostenir la llar i les cures. La manca d'ingressos estables i de protecció social incrementa la vulnerabilitat davant la violència masclista, l'explotació laboral i altres formes d'abús.

4.4. Salut i serveis

En l'àmbit sanitari, nombroses investigacions i testimonis documenten experiències de tracte racista, negligència, infantilització i manca de respecte a l'autonomia de les dones gitanes en consultes mèdiques, hospitals i serveis de salut sexual i reproductiva (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019; United Nations Development Programme, 2013). El record de les esterilitzacions forçoses i d'altres pràctiques de violència obstètrica alimenta una desconfiança, moltes vegades justificada, cap al sistema de salut, cosa que fa que algunes dones evitin acudir als serveis sanitaris o no confiïn en les recomanacions rebudes (European Court of Human Rights, 2011, 2012a, 2012b, 2012c, 2015; Comité CEDAW, 2006).

La combinació de pobresa, racisme institucional i barreres culturals i lingüístiques es tradueix en una pitjor salut global, una major prevalença de malalties cròniques, pitjors resultats en salut maternoinfantil i una menor esperança de vida en comparació amb la població majoritària (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). Malgrat això, les polítiques de salut pública rara vegada incorporen una perspectiva interseccional que

5. Antigitanisme de gènere: especificitats

5.1. Doble i triple discriminació

El concepte d'antigitanisme de gènere apunta a l'experiència de doble o triple discriminació que viuen les dones gitanes per ser gitanes, dones i, amb freqüència, pobres o pertanyents a la classe treballadora (Fundación Secretariado Gitano, 2019; Revista IDEES, 2020). Aquesta articulació fa que determinades formes de violència i exclusió recaiguin de manera especialment intensa sobre elles: la violència racista es sexualitza, el sexisme es racialitza i la pobresa es llegeix com a conseqüència de suposades "mancances culturals" (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019; AMURADI-FAKALI, 2022).

A la pràctica, això es tradueix en una ciutadania degradada, on l'accés a drets i serveis està sempre condicionat a demostrar "bona conducta", capacitat d'adaptació i distància respecte a certs trets culturals associats amb ser gitana, com la vestimenta, la manera de parlar o les formes d'organització familiar (FAGIC, 2021). El missatge implícit és que per ser acceptades les dones gitanes s'han de "desgitanitzar" i, alhora, acceptar la seva subordinació en el mercat laboral i en l'espai públic (Fundación Secretariado Gitano, 2019).

5.2. Antigitanisme institucional i sistema penal

El sistema penal i policial constitueix un dels escenaris en què l'antigitanisme de gènere es fa més visible, a través de pràctiques de per-

filat racial, detencions arbitràries, violència policial i criminalització dels modes de vida gitanos (Parlamento Europeo, 2006; Council of Europe, 2024). Les dones gitanes pateixen tant la violència directa d'aquestes institucions com l'impacte indirecte de la persecució penal dels seus familiars, que recau sobre elles en forma de sobrecàrrega de cures, estigmatització i empobriment (Barańi, 2001).

Les investigacions sobre dones gitanes i sistema penal mostren que, a més, les dones gitanes empresonades s'enfronten a una doble estigmatització: com a "delinqüents" i com a dones que han transgredit normes de gènere i pertinença comunitària (Rodrigo & Masó, 2018). Aquesta doble sanció dificulta la seva reintegració social i limita les seves xarxes de suport, perpetuant cicles d'exclusió i violència (Council of Europe, 2016).

5.3. Violències masclistes i racisme

Les violències masclistes que pateixen les dones gitanes no es poden entendre de forma aïllada del racisme i la pobresa (United Nations Development Programme, 2013; Council of Europe, 2024). La violència de parella, la violència sexual, la trata, l'explotació laboral i la violència institucional adopten formes específiques quan es dirigeixen a dones racialitzades i pobres, i les respostes institucionals solen ser inadequades o fins i tot revictimitzadores (AMURADI-FAKALI, 2022).

En molts contextos, les dones gitanes troben serioses barreres per accedir a recursos de protecció davant la violència masclista: manca de confiança en les institucions, por a perdre la custòdia dels fills i filles, temor a la criminalització de la comunitat, dificultats per complir requisits burocràtics i experiències prèvies de tracte racista per part de policia, serveis socials o judicatura (FAGIC, 2021). Si una dona gitana denuncia violència masclista, es pot trobar amb un sistema que la mira davant de tot com a “gitana problemàtica” i no com a subjecte de drets, posant el focus en estereotips sobre la cultura gitana.

5.4. Control del cos i sexualitat

El control del cos de les dones gitanes ha estat i continua sent un dispositiu central de l'antigitanisme de gènere (European Court of Human Rights, 2011, 2012a, 2012b, 2012c, 2015). Les polítiques i pràctiques d'esterilització forçosa abans esmentades són una expressió extrema d'aquesta lògica, però no l'única: els discursos públics sobre matrimonis primerencs, natalitat, sexualitat o maternitat gitana solen construir-se des de la sospita i el paternalisme, justificant intervencions intrusives de l'Estat sobre la vida privada de les famílies (Parlamento Europeo, 2006; European Union Agency for Fundamental Rights, 2019).

Alhora, dins de les pròpies comunitats es poden reproduir normes patriarcalcs que limiten l'autonomia corporal i sexual de les dones, en ocasions reforçades per la pressió externa i per la necessitat de protegir la reputació de la comunitat enfront d'un entorn racista (AMURADI-FAKALI, 2022). El feminisme romaní ha insistit que qüestionar aquestes normes patriarcalcs no significa negar la cultura gitana, sinó precisament defensar la dignitat i la llibertat de les dones gitanes davant totes les formes de dominació, vinguin d'on vinguin (Brooks, 2012; Kurtic, 2023).

5.5. Representació mediàtica

Els mitjans de comunicació juguen un paper clau en la reproducció de l'antigitanisme de gènere, a través de representacions estereotipades de les dones gitanes com a “víctimes passives” de la violència masclista o com a “dones perilloses”, “estafadores” o “hipersexualitzades” (Heredia, 2019). L'espectacularització de casos concrets de violència, sense anàlisi estructural ni veu de les pròpies dones gitanes, reforça la idea que la violència és un “problema cultural gitano” i no un fenomen patriarcal travessat pel racisme i la pobresa (FAGIC, 2021).

L'absència de dones gitanes com a periodistes, presentadores, expertes o portaveus en els mitjans contribueix a aquesta deshumanització i a la consolidació d'un imaginari que legitima polítiques punitives i de control social. Davant d'això, iniciatives de comunicació comunitària i activisme mediàtic encapçalades per dones gitanes representen una eina fonamental per disputar els relats i construir narratives pròpies (AMURADI-FAKALI, 2022; Nevi Sara Kali, 2010). ■

6. Resistències i moviments de dones gitanes

6.1. Origen i desenvolupament del feminisme romaní

El moviment de dones gitanes i el feminisme romaní es consoliden a partir dels anys noranta-dos mil, a través de xarxes transnacionals d'activistes, intel·lectuals i organitzacions de base que comencen a articular un discurs que denuncia simultàniament el racisme i el patriarcat (Jovanović, Kóczé, & Balogh, 2015; Kóczé et al., 2018). Aquest feminisme es desplega en diferents països d'Europa central i oriental, però també a Europa occidental i en l'àmbit transnacional, connectant lluites locals amb marcs internacionals de drets humans (Critical Romani Studies, 2018).

La publicació d'articles, manifestos, revistes i llibres sobre feminisme romaní, així com la creació d'espais de trobada com congressos, seminaris i escoles d'estiu, ha permès visibilitzar les agendes pròpies de les dones gitanes, com ara la lluita contra la violència racista i masclista, la defensa dels drets sexuals i reproductius, l'accés a l'educació superior, la memòria del genocidi i la denúncia de la pobresa i l'exclusió social (Nevi Sara Kali, 2010; Matache, 2022).

6.2. Activisme a Espanya i Europa

A Espanya i altres països europeus s'han desenvolupat organitzacions, xarxes i col·lectius de dones gitanes que treballen en àmbits com la igualtat de gènere, la lluita contra la violència masclista, la mediació intercultural,

l'educació, la incidència política i la producció cultural (AMURADI-FAKALI, 2022; FAGIC, 2021). Aquestes entitats combinen l'atenció directa a dones i famílies amb la denúncia pública de l'antigitanisme de gènere, la formació de professionals i la participació en espais institucionals de diàleg civil (Fundación Secretariado Gitano, 2019).

El seu treball ha estat clau per introduir l'enfocament interseccional en plans d'igualtat, estratègies davant la violència de gènere i polítiques específiques sobre població gitana, així com per qüestionar la tendència institucional a instrumentalitzar les dones gitanes com a "pont" amb les seves comunitats sense reconèixer el seu lideratge polític i la seva capacitat de decisió (Council of Europe, 2024). A més, a través de publicacions, guies i materials formatius, han aportat marcs conceptuals i metodològics que avui són referència en la lluita contra la discriminació interseccional (Fundación Secretariado Gitano, 2019).

6.3. Aliances feministes i antiracistes

Una de les aportacions centrals del feminisme romaní ha estat la seva aposta per construir aliances igualitàries amb feminismes no gitanos i amb altres moviments antiracistes, LGTBIQ+, anticapitalistes i decolonials (Schultz, 2012; Ljunberg, 2018). Aquestes aliances només són possibles quan es reconeix el racisme estructural com a element constitutiu de les societats europees, i quan els moviments majoritaris renuncien a lògi-

ques paternalistes o salvacionistes i s'obren a l'escolta i al lideratge de les dones gitanes (AMURADI-FAKALI, 2022).

En aquest sentit, el feminisme romaní ha qüestionat les narratives que utilitzen la situació de les dones gitanes com a argument per justificar polítiques racistes —per exemple, prohibicions generalitzades o criminalització de pràctiques culturals— i ha insistit que la lluita contra el patriarcat dins les comunitats ha d'anar de la mà de la lluita contra el racisme i la pobresa (Oprea, 2012; Kóczé, 2011). Aquesta perspectiva és especialment rellevant en espais feministes on encara persisteixen discursos islamòfobs, antigitans o classistes en nom de l'alliberament de les dones (AMURADI-FAKALI, 2022). ■

7. Marc jurídic i polítiques europees

7.1. Reconeixement de l'antigitanisme

En els darrers anys, la Unió Europea i el Consell d'Europa han començat a reconèixer explícitament l'antigitanisme com una forma específica i estesa de racisme (Parlamento Europeo, 2006; Council of Europe, 2024). Resolucions del Parlament Europeu i recomanacions del Consell subratllen que la lluita contra l'antigitanisme s'ha de situar en el centre de les estratègies per a la igualtat de les persones gitanes, superant enfocaments assistencialistes o merament culturals (European Commission against Racism and Intolerance, 2011).

Aquestes resolucions insisteixen que les polítiques públiques han d'abordar tant la discriminació directa com la indirecta, incloent-hi la segregació escolar i residencial, la violència policial i el discurs d'odi, i que cal establir mecanismes de seguiment, indicadors i sistemes de recopilació de dades desagregades que permetin avaluar l'impacte real de les mesures adoptades (Council of Europe, 2024).

7.2. Igualtat de gènere i interseccionalitat

L'Estratègia d'Igualtat de Gènere del Consell d'Europa i les estratègies de la Unió Europea en matèria d'igualtat entre dones i homes reconeixen la importància de tenir en compte les formes múltiples i interseccionals de discriminació, incloent-hi les que afecten dones gitanes (Council of Europe, 2024; Parlamento

Europeo, 2006). S'assenyala la necessitat d'integrar la perspectiva de gènere en totes les polítiques públiques (gender mainstreaming) i d'impulsar mesures específiques per a grups que es troben en situacions d'especial vulnerabilitat (Fundación Secretariado Gitano, 2019).

No obstant això, la integració efectiva de la interseccionalitat continua sent un repte: moltes polítiques es limiten a esmentar la diversitat sense traduir aquest reconeixement en recursos, indicadors i canvis estructurals, i en ocasions es recorre a dones gitanes com a "figures simbòliques" sense garantir processos de participació real i vinculant (Kóczé, 2011). En aquest sentit, les organitzacions de dones gitanes han reclamat reiteradament que s'asseguri la seva participació en el disseny, implementació i avaluació d'aquestes polítiques (Council of Europe, 2024).

7.3. Limitacions i desafiaments

Malgrat els avenços normatius, la bretxa entre el compromís formal i la realitat quotidiana continua sent molt àmplia (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). La manca de voluntat política, l'escassetat de recursos i la persistència d'imaginariis antigitanes en les pròpies institucions obstaculitzen la posada en marxa de mesures eficaces contra l'antigitanisme de gènere (Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones, 2023).

A més, la tendència a tractar la “qüestió gitana” com un problema de marginalitat o pobresa, i no com a resultat d’un racisme històricament construït, porta a polítiques centrades en la “integració” de les persones gitanes, sense qüestionar les estructures de poder i els privilegis de la societat majoritària (Fundación Secretariado Gitano, 2019). Davant d’això, l’enfocament antigita de gènere insisteix que la responsabilitat de canviar no recau en les dones gitanes, sinó en les institucions, les lleis, els mitjans i les pràctiques socials que sostenen la desigualtat (Revista IDEES, 2020). ■

8. Conclusions i propostes

8.1. Síntesi

L'antigitanisme de gènere nomena la confluència de racisme, patriarcat i classisme que situa les dones gitanes en una posició d'opressió múltiple i, alhora, de resistència quotidiana (Fundación Secretariado Gitano, 2019). Al llarg d'aquest text s'ha mostrat com aquesta forma de racisme estructural es materialitza en la segregació educativa, la precarietat laboral, la violència institucional en l'àmbit de la salut i el sistema penal, el control del cos i la sexualitat, les violències masclistes i les representacions mediàtiques estereotipades (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019).

S'ha subratllat també la importància del feminisme romaní com a moviment que articula una crítica radical al racisme i al patriarcat, i que ha aportat eines teòriques i pràctiques indispensables per comprendre la interseccionalitat en el context europeu (Kóczé et al., 2018). Les lluites de les dones gitanes han contribuït, al costat d'institucions europees, a reconèixer l'antigitanisme, però queda un llarg camí perquè aquest reconeixement es tradueixi en transformacions profundes i sostingudes (Council of Europe, 2024).

8.2. Recomanacions per a polítiques públiques

Des d'una perspectiva d'antigitanisme de gènere, es poden plantejar algunes línies d'actuació prioritàries:

- ★ Incorporar de forma explícita l'antigitanisme de gènere en les lleis i plans d'igualtat, en les estratègies contra la violència masclista i en les polítiques específiques sobre població gitana, amb objectius clars, pressupost i mecanismes d'avaluació (Council of Europe, 2024).
- ★ Garantir la participació real, informada i vinculant de dones gitanes en tots els nivells de disseny, implementació i avaluació de polítiques públiques, evitant la seva instrumentalització simbòlica i reconeixent el seu lideratge polític i comunitari (Parlamento Europeo, 2006).
- ★ Impulsar programes de formació obligatòria en perspectiva interseccional i antigitanisme de gènere per a personal de justícia, policia, educació, sanitat, serveis socials i mitjans de comunicació, amb continguts elaborats i/o validats per organitzacions de dones gitanes (FAGIC, 2021).
- ★ Desenvolupar sistemes de recollida de dades desagregades per gènere, origen ètnic i altres factors rellevants, respectant els drets humans i la protecció de dades, per identificar i corregir desigualtats en àmbits com educació, ocupació, salut, habitatge i violència masclista (European Union Agency for Fundamental Rights, 2019).

- ★ Assegurar l'accés efectiu de les dones gitanes a recursos de protecció davant la violència masclista (cases d'acollida, assessorament jurídic, prestacions econòmiques, acompanyament psicosocial) eliminant barreres racistes i burocràtiques, i generant protocols específics que contemplin la seva realitat interseccional (Council of Europe, 2024).

d'inclusió simbòlica, sinó una condició per avançar cap a una justícia realment interseccional (Fundación Secretariado Gitano, 2019; Revista IDEES, 2020). L'experiència de les dones gitanes, lluny de ser un cas particular, revela el funcionament més profund del racisme, el patriarcat i el capitalisme en les societats europees, i ofereix claus imprescindibles per transformar-les (Kóczé, 2011).

8.3. Recomanacions per al moviment feminista

En l'àmbit dels moviments feministes i de drets humans, l'antigitanisme de gènere planteja desafiaments i responsabilitats específiques:

- ★ Reconèixer el racisme antigitano com una qüestió central de justícia feminista, incorporant la seva anàlisi en jornades, formacions, manifestacions i documents polítics, i no només com a tema ocasional o perifèric (AMURADI-FAKALI, 2022).
- ★ Revisar pràctiques i discursos que, encara que ben intencionats, reproduïxen estereotips i relacions de poder colonials cap a les dones gitanes, substituint el paternalisme pel reconeixement de la seva agència i lideratge (AMURADI-FAKALI, 2022).
- ★ Construir aliances estables, horitzontals i de llarg termini amb organitzacions i col·lectius de dones gitanes, basades en l'escolta, el repartiment de recursos i la coautoria de diagnòstics i propostes (Schultz, 2012). El necessari tàndem feminisme romaní i feminismes plurals és un camí necessari.

Escotar les seves veus, reconèixer les seves lluites i assumir les seves propostes implica descentrar la mirada miranda generalista, estereotipada, únivoca, hegemònica, replantar les nostres categories d'anàlisi i les nostres pràctiques polítiques, i apostar per un horitzó en què la igualtat no sigui sinònim d'assimilació, sinó de reconeixement, redistribució i reparació (Council of Europe, 2024). En aquest camí, el feminisme romaní i el treball de les dones gitanes constitueixen no només subjectes de dret, sinó també subjectes epistemològics i polítics sense els quals l'emancipació feminista quedaria incompleta (Kóczé et al., 2018). ■

8.4. Cap a una justícia interseccional

Situar l'antigitanisme de gènere al centre de l'agenda política i feminista no és un gest

9. Bibliografia

- ★ Aguilera Rull, A. (2012). *La esterilización forzosa de mujeres romaníes en la República Eslovaca, ¿no hay discriminación?* Indret: Revista para el Análisis del Derecho, (4), 1–33.
- ★ Albert, G. (2017). *Intersectional discrimination of Romani women forcibly sterilized in the former Czechoslovakia and Czech Republic*. Health and Human Rights Journal, 19(1), 23–34.
- ★ AMURADI-FAKALI. (2022). *Mujeres gitanas frente a la desigualdad y la violencia de género*. Federación de Asociaciones de Mujeres Gitanas.
- ★ Bitu, N. (2012). *Femeile Rome și feminismul*. Perspective Politice, 5(2), 45–56.
- ★ Bitu, N., & Vincze, E. (2012). *Personal encounters and parallel paths toward Romani feminism*. Signs: Journal of Women in Culture and Society, 38(1), 44–46.
- ★ Brooks, E. (2012). *The possibilities of Romani feminism*. Signs: Journal of Women in Culture and Society, 38(1), 1–11.
- ★ Comisión Europea, Dirección General de Justicia y Consumidores. (2023). *Special Eurobarometer 535: Discrimination in the European Union*.
- ★ Comité CEDAW. (2006). *A.S. v. Hungary* (Comunicación núm. 4/2004, Decisión de 29 de agosto de 2006).
- ★ Council of Europe. (2016). *Young Roma speak about multiple discrimination (Barbaripen)*.
- ★ Council of Europe. (2024). *Recommendation CM/Rec(2024)1 of the Committee of Ministers to member States on the equality of Roma and Traveller women and girls*.
- ★ Corradi, L. (2017). *Gypsy feminism: Intersectional politics, alliances, gender and queer activism*. Routledge.
- ★ Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics*. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), Article 8.
- ★ Critical Romani Studies. (2018). *Special issue on Romani feminism and Roma LGBTIQ+ (Vol. 1)*.
- ★ Dumitru, M. G. (2019). *Knowledge hegemony: Silencing sexual violence during Romani slavery*. Critical Romani Studies, 1(2), 80–100.
- ★ Equipo Barañí. (2001). *Mujeres gitanas y sistema penal*.

- ★ European Commission against Racism and Intolerance. (2011). *General Policy Recommendation No. 13 on combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma* (CRI(2011)37).
- ★ European Court of Human Rights. (2011). *V.C. v. Slovakia* (No. 18968/07, Judgment of 8 November 2011).
- ★ European Court of Human Rights. (2012a). *N.B. v. Slovakia* (No. 29518/10, Judgment of 12 June 2012).
- ★ European Court of Human Rights. (2012b). *I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia* (No. 15966/04, Judgment of 13 November 2012).
- ★ European Court of Human Rights. (2012c). *R.K. v. Czech Republic* (No. 7883/08, Judgment of 27 November 2012).
- ★ European Court of Human Rights. (2015). *G.H. v. Hungary* (No. 54041/14, Judgment of 9 June 2015).
- ★ European Roma Rights Centre. (2010). *Destroying progress/Progressing destruction: EU Romani women and children in France*. ERRRC.
- ★ European Roma Rights Centre. (2016). *Coercive and cruel: Sterilisation and its consequences for Romani women in the Czech Republic*. ERRRC.
- ★ European Union Agency for Fundamental Rights. (2019). *Roma women in nine EU Member States: A statistical overview*. FRA.
- ★ FAGIC. (2021). *Guía antigitanismo de género*. Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya.
- ★ Fundación Secretariado Gitano. (2019). *Guide on intersectional discrimination: The case of Roma women*. Fundación Secretariado Gitano.
- ★ Gheorghe, C. (2010). Roma women: Between social domination and self-marginalization. En *Feminisms: Reviewing concepts and affirming new positions* (pp. xx-xx). h.arta.
- ★ Heredia, S. (2019). *Antigitanismo, género y medios de comunicación*. Viento Sur.
- ★ IDEES. (2020). De lo multidimensional a lo personal: El abordaje de la discriminación interseccional que sufren las mujeres gitanas. *Revista IDEES*.
- ★ Jovanović, J., Kóczé, A., & Balogh, L. (2015). *Intersections of gender, ethnicity, and class: History and future of the Romani women's movement*. Friedrich Ebert Stiftung.
- ★ Kóczé, A. (2011). *Gender, ethnicity and class: Romani women's political activism and social struggles (Doctoral dissertation)*. Central European University.
- ★ Kóczé, A. (2011). *Missing intersectionality: Race/ethnicity, gender and class in current research and policies on Romani women in Europe*. CEU–Center for Policy Studies.
- ★ Kóczé, A., Zentai, V., Jovanović, J., & Vincze, E. (Eds.). (2018). *The Romani women's movement: Struggles and debates in Central and Eastern Europe*. Routledge.
- ★ Kurtic, V. (2023). *La existencia lesbiana de las mujeres romaníes* (J. Sáez del Álamo, Trad.). Altramuz.
- ★ Matache, M. (2022). *El movimiento de mujeres romaníes*. El Salto.

- ★ Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones. (2023). *Primer plan operativo estatal 2023-2026 de la Estrategia Nacional de Igualdad, Inclusión y Participación de la Población Gitana*. Gobierno de España.
- ★ Oprea, A. (2004). Re-envisioning social justice from the ground up: Including the experiences of Romani women. *Essex Human Rights Review*, 1(1), 29-39.
- ★ Oprea, A. (2012). Romani feminism in reactionary times. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(1), 11-21.
- ★ Parlamento Europeo. (2006). *Resolución del Parlamento Europeo sobre la situación de las mujeres romaníes en la Unión Europea* (2005/2164(INI)).
- ★ Rodrigo, A., & Masó, J. (Eds.). (2018). *Revisiones gitanas: Políticas, (auto) representaciones y activismos en diálogo con el género y la sexualidad*. Bellaterra.
- ★ Romnja Feminist Library. (s.f.). <https://romnjafeministlib.com/>
- ★ Roma Women's Journal – Nevi Sara Kali. (2010). *Nevi Sara Kali* (Vol. 1).
- ★ Sardelić, J. (2015). Romani minorities and uneven citizenship access in the post-Yugoslav space. *Ethnopolitics*, 14(2), 159-179.
- ★ Schultz, D. L. (2012). Translating intersectionality theory into practice: A tale of Romani Gadže feminist alliance. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(1), 37-43.
- ★ Szász, A. L. (2012). *Is survival resistance? Experiences of Roma women under the Holocaust*. Lambert Academic Publishing.
- ★ Tomasovic, E. (2011). *Robbed of reproductive justice: The necessity of a global initiative to provide redress to Roma women coercively sterilized in Eastern Europe*. *Columbia Human Rights Law Review*, 41, 765-823.
- ★ United Nations Development Programme. (2013). *Nowhere to turn: Gender-based violence against Roma women*. UNDP.
- ★ Vermeersch, P. (2005). Marginality, advocacy and the ambiguities of multiculturalism: Notes on Romani activism in Central Europe. *Identities*, 12(4), 451-478.

Aquest document va ser desenvolupat
al context del **7è Congrés de les
Dones del Baix Llobregat**, a l'any
2026, com a recurs per a la comissió
de treball sobre el **racisme**.

Més informació al web:
elbaixllobregat.cat/7congresdones